सामाजिक समतेसाठी लढणारे जवळबनचे तरुण

जवळबन हे गाव केजच्या परिसरात सर्वांना जवळ असल्यासारखे. गावाच्या दक्षिणेला शंभर–सव्वाशे घरांची अस्पृश्य वस्ती. अस्पृश्य तरुणांची मोठी संख्या; पण आज बहुतेक कुटुंबे पुणे–मुंबईच्या छायेत. 'प्रगती नवयुवक संघ' ही गाजलेली या गावची तरुणांची संघटना. धडाडीचे कार्य करून सामान्य लोकांचा विश्वास संपादन केलेला. या तरुणांनी '७३ च्या एप्रिल महिन्यापासून 'एक गाव : एक पाणवठा' आंदोलन या गावापुरते हाती घेतलेले. बाबा आढाव, आमदार रघुनाथराव मुंडे, प्रा. सबनीस आदी मंडळी सभा घेऊन गेलेली. सामाजिक एकात्मतेचा एक कृतिशील प्रयोग रूढ करायचा हट्ट तरुणांचा होता.

स्पृश्यास्पृश्य तरुणांचा मेळा

अस्पृश्य तरुणांनी याबाबत आग्रही भूमिका घेणे जरुरीचे होते. त्याप्रमाणे शाळा–कॉलेजमधून सुट्टीवर असलेली ही मंडळी त्या जिद्दीने गावात आली. स्पृश्य तरुण याबाबत आधीच उत्सुक होते. तरुण संघटनेने यासाठी २० नोव्हेंबरला रात्री बैठक घेऊन गावातील सर्व पाणवठ्यांवर पाणी भरण्याचा निर्णय घेतला. युवाशक्तीने घेतलेला हा निर्णय २१ नोव्हेंबरला सकाळी कार्यान्वित झाला. गावातील सर्व पाणवठ्यांवर अस्पृश्यांनी पाणी भरले, ज्या वैयक्तिक विहिरींबाबत प्रश्न भिजत पडला होता तिथे पण पाणी भरले गेले. गावातील [illegible] प्रतिक्रिया उफाळून आल्या. मोठमोठी आव्हाने या तरुणांना ऐकायला मिळाली.

प्रश्न पाण्यावर थांबणार नव्हता. पोट भरकेलेच होते. [illegible]
ज्या स्पृश्य तरुणांनी या खेड्यातील आंदोलनाला पाठिंबा दिला होता त्यांच्या पालकांवर सनातनी पण सुधारकांची प्रौढी मिरवणाऱ्या मंडळींकडून दडपण येऊ लागले. अस्पृश्य तरुणांचे कुटुंबीय पण 'या भानगडीत पडू नका' अशी केविलवाणी विनंती त्यांच्या मुलांना करत होती. पण अस्मितेने उठलेली ही मुले हे ऐकून घेण्याच्या मनःस्थितीत नव्हती. 'एक गाव : एक पाणवठा' जवळबन येथे कृतिप्रवण झाला. दररोज स्पृश्य पाणवठ्यावर अस्पृश्य मंडळी पाणी भरू लागली. 'महारं जास्ती माजली', 'मराठेचं रगत कुठाय?' पंच मंडळी, पोलिस-पाटील याबाबत कान पाडून होती. तरुणांनी त्यांचे ढोंग पुरते ओळखले होते. पाणवठा एक झाला होता, पण गाव एक झाला नव्हता!

पोरांचा पुढाकार, बुजुर्गांचा धुत्कार

याच गावी दरवर्षी उत्साहाने साजरी होणारी शिवजयंती साजरी झालेली नव्हती. या वर्षी तर शिवाजीमहाराजांच्या राज्यारोहणाला तीनशे वर्षे झालेली. राजर्षी शाहू छत्रपतींची जन्मशताब्दीही याच वर्षी. कार्यक्रमाची तयारी करण्यासाठी गावातले स्पृश्य–अस्पृश्य तरुण लागले. अंबाजोगाईहून दोन पाहुण्यांना पाचारण करण्यात आले. प्रेमाने पाणवठा खुला करण्याच्या तयारीत अस्पृश्य–स्पृश्य तरुण अगदी जवळ आले. प्रस्थापिताविरुद्ध उठलेली ही एक नवी शक्ती होती. गावातील बुद्धिजीवी, शिक्षक वर्ग, प्रतिष्ठित, सरपंच, पंच आदी सर्व मंडळी या कार्यक्रमासाठी 'आमचा पाठिंबा आहे' असे म्हणण्याचे धाडस पण करू इच्छीत नव्हती! तरुणांना त्यांचे हे ढोंग सामान्य भाबड्या लोकांच्या निदर्शनाला आणून द्यायचे होते.

त्यांचा शिवाजीही बाटला!

गावात तरुण शिक्षितांची संख्या बरीच. त्यांतील [illegible] घरच्या, गावातील तथाकथित प्रतिष्ठितांच्या [illegible] पडलेले. पण संघटनेची या वेळची एकजूट काही वेगळीच होती. शिवाजीमहाराज, शाहू छत्रपतींच्या [illegible] मिरवणूक निघाली. बँड, हलगी, लेझीम, डफ, धापणा–अरा, संमिश्र ताफा गाव निनादून टाकू लागला. गावातील स्पृश्य लोक या कार्यक्रमाबाबत उदासीन होते. पाच दिवसांपूर्वीपासून केलेला एक पाणवठा त्यांच्या समोर असावा. २६ नोव्हेंबरच्या रात्री स्पृश्य–अस्पृश्य तरुण एकत्र येऊन शिवाजी, राजर्षी शाहूंच्या नावांचा जयघोष करत होती, 'तरुण एकजुटीचा विजय असो' ही घोषणा सनातनी, तथाकथित प्रतिष्ठितांना सुखदायक वाटत नव्हती. मिरवणुकीत उतरून शिवप्रतिमेकडे निश्चलपणे पाहण्याचे धाडस पण त्यांना करवत नव्हते. गावातील प्रौढ, कर्ती मंडळी आपआपल्या घरात विसावली होती. जणू बाहेर जगात आज त्यांना स्थानच नव्हते! तथाकथित अस्पृश्य तरुण शिवप्रतिमा घेऊन नाचत होता. हे पाहून कदाचित त्यांच्या संकुचित मनाला 'मराठ्यांचा शिवाजी बाटला' असे तर वाटत नसेल? तीन–साडेतीन तासांनंतर मिरवणूक संपली.

सभेचा कार्यक्रम सुरू झाला. वक्ते लाभले होते प्रा. अनिल होळमसुद्रे आणि कुंभारे गुरुजी. सभेसाठी अध्यक्ष कुणाला नेमावे हा प्रश्न होता. [illegible] आळीतील [illegible], सरपंचापासून, पंच, प्रतिष्ठित, नफेखोर [illegible] पर्यंत शोध घेतला. अध्यक्षपद [illegible] सर्वांचे उत्तर होते 'ते मला नको'! मुलांना त्यांची या बाबतची गोम माहीत होती. ठरल्याप्रमाणे पूर्वनियोजित तरुण अध्यक्ष अर्जुन भाकरे यांचे नाव सुचवले गेले. सभेचे कामकाज सुरू झाले. पी. डी. करपे यांनी प्रास्ताविक भाषण केल्यानंतर प्राध्यापक अनिल होळसमुद्रे बोलत होते. तरुणांची मने बळकट होत होती. जाणिवा विस्तारत होत्या. तरुण विधायक शक्तीचे पाय मागे खेचणाऱ्या समाजातील धेंडांविरुद्ध आपण दंड ठोकून उभे राहायला पाहिजे; आणि जिद्दीने, नेटाने आपले प्रश्न सोडवले पाहिजेत, असे त्यांनी सांगितले. हे आवाहन सभेतील सामान्यांना [illegible] यासाठी तरुणांनी संघटित व्हावे आणि प्रौढांचे काहीएक न ऐकता फक्त त्यांचे अंतःकरणातून आशीर्वाद घ्यावेत असे त्यांनी सांगितले. कुंभारे गुरुजींनी [illegible] भेदाभेद दृष्टीला तरुणांनी [illegible] दूर करावे. या वाटचालीत त्यांना शिवाजीमहाराज, शाहू छत्रपतींचे धगधगते जीवन मार्गदर्शी ठरेल असे सांगितले. शेवटी रावसाहेब करपे यांच्या आभारप्रदर्शनानंतर सभा संपली. या सामाजिक एकात्मतेच्या आंदोलनाने सामान्य, नाडलेल्या उपेक्षितांची, स्पृश्य–अस्पृश्य दलितांची मर्जी या तरुणांनी मिळवली आहे. आज त्यांच्या नजरा काही आशेने पाहात आहेत या तरुण शक्तीकडे,– या संघटनेकडे. ▣ ▣